

Göteborg I

Utdrag ur Västra Hisings häradsrätts domböcker 1747–48.

1747 27-28/8 urtima ting i Bärby:

Bonden Nils Carlsson i Lilla Rödjan¹ i Björlanda sn var instämd, då man funnit ”*en hop ostindiskt gods som tutaneque² och porcellain, som förmenas wara kommet från det strandade ostindiska skieppet Göteborg*”. Nils hade avvikit, så hustrun Anna Toresdotter svarade vid tinget. Det gällde 50 stycken tutanege, åtskilligt porslin och en stor hop pärlemorskal. Anna hade första gången lagt märke till föremålen vid påsk³. Två drängar som arbetade med bärgning på skeppet hade förra sommaren ofta varit i deras hus (”*haft sin gång uti hennes hus*”). Den ene hette Jean eller Carl och den andre Jacob, båda från Dal. Maken hade berättat för Anna att dessa ofta hade mött honom vid stranden och lämnat gods. På vintern förra året logerade två personer hos dem, vilka vaktade vraket, Anders Andersson Boja⁴ och Anders Jonsson, boende vid Marstrand⁵.

Vid visitation på plats på Lilla Rödjan yttrade sig Anna och den andra hustrun om porslinstallrikar som hittats i kålhagen⁶ under en buske, att de var köpta i Holland och att de ville behålla dem. De sade sig inte känna till om något mer hade grävts ner eller sålts. De två väktarna hade haft 2 lispund⁷ järn och sålt på Rödjan till grannar. Hustrurna hade inte sett bly, koppar eller plankor från vraket. Det var samma dag som visitationen som maken rymde. Han tog med sig båt, segel, alla pengar och kläder och gav sig av på morgonen.

Vid sökandet efter honom upptäcktes ett hål i marken vid stranden som efter uppgrävda saker. Det sågs ej vid visitationen, och hustru Anna sade sig inget veta om det. Rätten undrade nu varför Nils Carlsson inte arresterats vid visitationen. Länsman Grönbom sade att den ostindiske kommissarien Thomas Pois tyckte det var onödigt. Nils hade redan under visitationen ”giordt sig osynlig och tagit flyckten”.

Hustru Sigrid Olsdotter bodde på samma gård som tjänstehjon ”*eller elliest brödätare ther på gården*”. Hon inkallades nu och sade att gården var hennes och att Nils och hans hustru var inhysseshjon. De var inte släkt. Sigrid sade sig inte ha mer att tillföra.

Nästa dag kom grannhustrun Kerstin Olsdotter (hustru till bonden Jöns Larsson) och dottern, pigan Magdalena Jönsdotter. De hade dock rest ihop med Sigrid och bedömdes ha kunnat påverka varandras vittnesmål. Länsman Carl Reinhold Rabe⁸ var ansvarig för instämmandet av dem och fick en reprimand. De fick nu vittna i alla fall. De kunde inte tillföra något nytt, men bekräftade det som framkommit, bl.a. att främmande människor kommit till Nils Carlsson om nätterna. De trodde att väktarna vid vraket fått lov att sälja järn till sitt uppehälle, då de inte kunde komma hem till Marstrand.

Rätten beslöt om uppskov tills Nils Carlsson kunde återfinnas.

¹ Lilla Rödjan kallas ibland blott Rödjan, så även här, men den ”riktiga” Rödjan ligger i Lundby sn.

² En metall, som var vanlig bland de importerade varorna.

³ Bärgningsförsök återupptogs 1747 29/3 av dykerifullmäktige Samuel Bagge, sannolikt av marstrandssläkten B.

⁴ Kan vara felskrivning för A. Hansson Boja, men också den båtsman som kom efter honom. Se nedan.

⁵ I Lycke sn.

⁶ Potatisåker.

⁷ Ett lispund=8,5 kg.

⁸ Länsman för Västra Hisings härad i mitten av 1700-talet.

1747 2/9 ordinarie ting:

Man fann det omöjligt att inkalla de två från Marstrand, då det låg utanför C. R. Rabes jurisdiktion.

1748 11/1 urtima ting i Bärby:

De nu inkallade var bonden Nils Carlsson på Lilla Rödjan och hans hustru Anna Toresdotter, pigan Sara Olsdotter och modern Maja Svensdotter i Kvisljugby⁹, bonden Erik Persson i Synneröd¹⁰ (dock sjuk enligt attest av bönderna Rasmus Larsson och Lars Gunnarsson), pigan Maria Carlsdotter i Lilleby¹¹, Anders Andersson Boja och Anders Jonsson, den förre föravskedade kronobåtsmannen Anders Hansson Boja, tullförvaltaren Kamp (svärson till rådmann Bagge¹² i Marstrand), nämndemannen och rättaren Olof Sörensson¹³, Nils Carlssons närmsta granne på Rödjan, Jöns Larssons dotter Helena, samt Olof Larsson i Viken¹⁴ och husmannen Anders Andersson i Rödjan.

Det fanns saker inpackade i koffertar. Man frågade ”om icke 2. ne karlar Anders Jonsson och en wid namn Skårpedahlen¹⁵ haft deruti del? Swarade ja, hon såg eij allenast at Nils Carlsson såldt två säckar The som war torckat i Bakugnen, till en ditkommen karl, som talade främmande språk, utan ock at Anders Jonsson och Skårpedalen, som äfwen kallas Boija, föryttradt til samma främmande karl Porcellaine, som låg uti twenne Coffertar...”

Fortsättning 26/1:

Även Hindrik Olsson i Syrhåla¹⁶ och Lars Gunnarsson i Synneröd hade infunnit sig. Båtsmännen bodde långt bort, 2½ mil från tingsstället. ”Wid rätten infant sig efter behörig tillsäjelse förafskiedade Enroullers¹⁷ Båtsmannen Anders Jonsson, men förafskiedade Crono Båtsmannen Anders Hansson Boija, berättar nämndemannen Hans Swensson i Bremnäs¹⁸ som besörigt instämningen hafwa warit afrest til Oroust at tigga sig allmosor”.

Vittnen var pigan Ingegerd Andersdotter, hustru Annika Mattisdotter, bonden Lars Gunnarsson i Synneröd och pigan Ingrid Larsdotter. Nämndemannen Christoffer Persson i Lexby¹⁹ meddelade att Erik Persson i Synneröd och hustru Maria Carlsdotter var sjuka. Lars Gunnarssons hustru var syster till den avvikne Nils Carlsson ”samt syskonbarn”²⁰.

Det beslutades om fortsättning vid ordinarie vinterting.

⁹ I Björlanda sn.

¹⁰ I Tuve/Lundby sn.

¹¹ I Björlanda sn.

¹² Sannolik släkting till dykerifullmäktige Samuel Bagge (not 3).

¹³ Bodde i Röd Nordgård, Torslanda sn. Bror till Olof Sörensson Hising på Ryd, Björkö, Öckerö sn.

¹⁴ I Björlanda sn. Viken och några björlandagårdar däromkring låg ”inkilade” i Tuve/Lundby sn.

¹⁵ I Lycke sn. Där fanns ett Dalen och ett Skårpedal. Anders Hansson Bojas söner i Marstrand kallade sig Dahl.

¹⁶ I Tuve sn.

¹⁷ Enrolleringen kompletterade rotesystemet och började tillsättas under kriget 1700–1720.

¹⁸ I Lycke sn.

¹⁹ I Björlanda sn.

²⁰ Kusin.

1748 8/3 ordinarie vinterting:

Paragraf 26: Man försökte ta upp målet, men det måste uppskjutas på grund av svårigheter att få dit alla vittnen, trots borgensmän. Ärendet meddelades även hovrätten.

1748 3/6 ordinarie sommaring:

P. 10: Båtsmannen Per Jönsson i Sörred²¹ skulle kunna avge ett värdefullt vittnesmål. Man beslöt inkalla honom nästa dag.

P. 14: Nu var många inkallade och närvarande; skeppare Gadds hustru Ingeborg Olsdotter i Viken, Sven Persson i Sörred, Erik Persson i Synneröd, Jon Andersson i Norra Lexby, Sven Olsson och hans hustru Börta Olsdotter ibm²², båtsmannen Per Jönsson i Sörred och drängen Erik Jonasson i Berg²³.

Sven Persson i Sörred var gift med pigan Helena Jönsdotters på Lilla Rödjan faster Kerstin Larsdotter, och Erik Persson i Synneröd var gift med Olof Larssons i Viken hustrus moster Elin Persdotter.

Drängen Erik Jonsson i Berg (17–18 år gammal) var för två år sedan i tjänst hos Olof Larsson i Viken och denne hade då hos honom ”förmärkt en och annan wanartighet, och skall i öfrigt wara ganska ringa underrättad i sin christendom, men på tillfrågan kunde han ei bewisa nogot skalkstycke af Erik Jonasson wara begångit”. Olof Larsson fick böta för ogrundat jäv, men tingsrätten förhörde drängen i hans kristendomskunskap och befann honom ”tämmelig enfaldig”.

Vittnesmålet av hustru Ingeborg Olsdotter i Viken (67 år gammal) lydde: ”En gång witnet gick ute på sina åkrar mötte hon Olof Larsson i Wiken, som kom kjörande ifrån stranden, och hade på sitt lass nogre bre..stänger, till utseendet, som witnet tyckte, såsom af sönderslagne thekistor, och ofwanpå lasset ett pr gl byxor. På tillfrågan gaf witnet then underrättelse, at så wida henne witterligt är, ei nogot the eller porcellain theromkring i bygden af nogon af the misstänkte personer blifwit utbudit eller försålde”.

Husmannen²⁴ Per Jönsson i Sörred hade arbetat vid vraket i två dagar och sade att Nils Carlsson och Olof Larsson, som arbetat där då också, i sin båt tagit upp några trästumpar som legat på däck eller som vräcks överbord. Han förstod ej att det skulle vara olagligt.

Erik Jonason var dräng hos Olof Larsson vid arbetet på vraket. Han befalldes att komma till stranden med häst och vagn. Nils och Olof lastade då två gånger över saker från båten; te i en stor ”tunnesäck”, hoprullade blystycken, tunnband av järn och järnbultar, tutanegostycken, samt två buntar ”Rör eller Rotting”, vilket allt de delade mellan sig. Rottingen gömdes i halmen i ladan. Han hade också sett hustrun stryka ett brunblommigt sidentyg, vilket hoprullat var tjockt som ett lår. Han visste dock inte var Olof Larsson gjort av sakerna. Olof inföll då: ”Thet liuger han; som en tiuf och en skjälme war han i mitt bröd, jag tror at jag så snart skall blifwa hörd som en omyndig”.

P. 27: Något upptogs åter i denna sak, men det skrevs inte av vid excerperingen.

²¹ I Björlanda sn.

²² Därsammastädes.

²³ Kan vara i Lundby sn.

²⁴ Husmän ägde inte jord. Benämningen utesluter inte att han var båtsman, vilket sägs tidigare.

1748 12/10 ordinarie höstting:

P. 34: Nu inkallades också fiskaren Sven Olssons²⁵ hustru Börta Olsdotter och dotter, pigan Anna Svensdotter, samt sonhustru Karin Svensdotter som vittnen. Klockaren Per Persson i Björlanda inlämnade en attest att pigan Anna Svensdotter förra sommaren blivit hindrad att gå till nattvarden, då hon farit med osanning om hustru Karin Börjesdotter i Norra Lexby. Man tog i stället in Erik Larsson i Sörred, drängen Anders Jönsson i Norra Lexby och hustru Karin Jönsdotter i Steneby²⁶.

Erik Larsson: ”En natt förleden sommar blef witnet wid midnattstiden då det låg och sof, upväckt af Studenten Richardt²⁷, som kallde witnet ut at se nogot owanligt”. Uppe i berget hade Richardts broder tagit fast pigan Gunnur Jönsdotter. En bit bort fann de vid en sten en tina med porslinskoppar i, men visste inte vem som ställt den där. Richardt tog tinan och lämnade kopparna till Ostindiska kompaniet i Göteborg. Värdet uppskattades till 2 daler och 12 öre silvermynt.

Drängen Anders Jönsson i Norra Lexby var skräddare. Vid Larsmässotiden²⁸ förra året var han hos nämndemannen Christoffer Persson och sydde. Dennes hustru tog då fram ett tyg ur en kista, ”blacket till färgen”, med rosor på och 3–4 alnar långt, att sy en tröja av till sonen. Han visste inte om det var silke, ”då han inte förstår sig på sådant tyg, men sett det i bodarna i Göteborg”. Hos nämndemannen hade han sytt en tröja av ett tyg med rosor på, kallat satin, men han visste inte om det var ylle eller inte. Det i kistan påstods ha köpts i Stockholm.

Anders Jönsson befanns efter detta som ett ”ostadigt vittne”, då det fanns motsägelser i hans vittnesmål²⁹.

Hustru Karin Jönsdotter var hos nm Christoffer Perssons hustru för 7–8 år sedan. Denna (hustru Elsa Olsdotter) flydde henne en bit grått sidentyg som hon trodde var damast, för att gömma det, då hon inte ville visa det för sin man. Det hade hon kvar ”i sine giömmor”, och hon tillsades att ta med det och visa vid tinget. Det befanns då inte ha varit i vatten och återlämnades.

Studenten Richardt var ett tveksamt vittne, då han anklagats för lägersmål³⁰. Han sade i alla fall att han sett två kvinnfolk gå i bergen och bära på något. Det var pigan Gunnur Jönsdotter och hennes syster på Rödjan.

Sven Persson i Sörred hade vid visitationen sett hustru Anna Toresdotter gömma porslin i kålgården, och pigan Sara Olsdotter där burit ut pärlemorskalen i bergen samma eller nästa dag.

De andra vittnena hustru Börta Olsdotter i Lexby, pigan Anna Svensdotter ibm och hustru Karin Svensdotter i Steneby var tveksamma vittnen, då hustru Karin Jönsdotter i Steneby hade hört dem tala illa om nm Christoffer Persson, som vunnit gården från dem. De försökte vinna den tillbaka.

Allt som återfunnits av det stulna godset värderades till 675.18 daler silvermynt. Ostindiska kompaniets ombudsmän äskade dessutom 700 daler silvermynt i rättegångskostnader.

Sedan sammanfattades det hela utifrån vad som kunde anses styrkt. Dessutom framkom att pigan Sara Olsdotter från Kvisljugby sett järntänger, som används att ta upp saker från havsbotten med, på Lilla Rödjan vid den tiden. Hustru Anna Toresdotter hade försökt förmå

²⁵ Bodde i Lexby Bergegård. Kallades ofta Sven Fiskare.

²⁶ I Björlanda sn.

²⁷ Släktnamn. Son till en ståndsperson i Björlanda sn.

²⁸ 10 augusti.

²⁹ Det kan man hålla med om.

³⁰ Könsumgänge utom äktenskap.

maken att avstå från att befatta sig med vrakgodset. Tutanego”stenarna” var 50 till antalet och pärlemorskalen 476 (och vägde 688 lod³¹).

Sara Olsdotters vittnesmål:”Widare har detta wittne berättadt, at Nils Carlsson försåldt 2 säckar i Bakugnen uptorkat The till en man som tahlat främmande språk, och at han tillika med pigan Helena så wäl förb.de 2.ne säckar The, som nogre porcellains sorter förafskiedade Enrolleringsbåtsmannen Anders Jönsson och förafskiedade Kronobåtsman Anders Hansson Boja eller Skorpedahl till samma främmande man försåldt, bortfördt, som witnet, efter thess matmoderns berättelse, förmente till Mölndahl”.

Tullförvaltare Lars Kamp var Dykerisocietetens förordnade ombud. Han sade om domen: ”Kunnandes det icke noget bidra till Sara Olofsdotters wittnesmåhls giltighet, at hon föreburit sig efter matmoderns berättelse icke annorlunda förstått, än at det, såsom ett af Gudi tillskyndat byte, war lofligit at tillgripa...” Ostindiska kompaniet lämnade helt till tingsrätten att döma. Vittnesmålen var otillräckliga, varför ingen kunde fällas. Det fick lämnas åt framtiden att uppenbaras, men också åt Göta hovrätt att avgöra eller avskriva. Ingen sade sig göra anspråk på sakerna, men det kunde bevisas att de kom från vraket och tillhörde Ostindiska kompaniet, varför de återställdes. Rättegångskostnaderna på 700 daler silvermynt avskrevs helt: ”Men den påstådde ersättning för högt.de Directionens i detta måhl använde rättegångskostnad, wid så fatte omständigheter, förswinner aldeles af sig sielf”.

De anklagade personerna ansågs inte helt friade, utan måste vara beredda att infinna sig till nya förhör vid behov. Borgensmän utsågs.

Avslutande ord:

Något mera om detta mål finns inte i tingsrättens protokoll. Kopia av Hovrättens protokoll (ärendet avslutat 1750 6/3) har tillsänts mig av Anna-Stina Carlsson i Säve men har inte excerperats. Det innehåller till stor del och som vanligt referat från tingsprotokollen. Man ansåg sig inte behöva döma i detta mål utan menade att de ursprungligas instanserna (tingsrätten, landshövdingen och SOIC) skulle kunna avgöra saken själva. Nils Carlsson kom tillbaka, då han i olika källor noteras åren efteråt, fr. o. m. mantalslängden 1754. Det betyder (tillsammans med datum i Riksgälden) att han kom tillbaka sommaren eller hösten 1753. Då är det enligt skilsmäsoansökan och efterlysningen i domboken 1752 9/6 klart att Nils funnit bäst att återkomma precis innan tidsfristen gick ut; inom ”natt och åhr” som det hette (=1 år). Lilla Rödjan, Synneröd och Viken är de gårdar som ligger närmast förlisningsstället på Hunnebådan utanför Nya Älvsborg, särskilt om man tänker bort den hamnutfyllnad som har gjorts på senare år. Arendal ligger väl ännu närmare, men ingen därifrån nämns i domboken. Sjöförklaringen vid förlisningen 1745 finns i avskrift via SOIC.

³¹ Tecknet tolkat som lod, vilket ger totalt cirka 9 kg. Om det står lispund betyder det cirka 290 kg.